

Марта Георгиева

ФОРМА И ФУНКЦИЯ НА ЙЕРАРХИЧНАТА СТЕПЕН ДЯКОН ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ЧЕТИРИ ВЕКА

Abstract: Marta Georgieva, *Form and Function of the Hierarchical Degree of Deacon in the First Four Centuries*.

The present text examines the development of the form and function of the clerical rank of deacon during the first four centuries of Christianity. During this period, the deacon was considered to be “one soul in two bodies” with the bishop. Patristic evidence discusses the role of the deacon in the context of Christ’s mission. Although the relationship between the deacon and the bishop was not one of subordination, the distinction between the two ranks became more pronounced in the subsequent centuries. The conclusion is that while the clerical rank of deacon held significant ecclesiological importance, its original form has not been preserved.

Keywords: *Bishop, Deacon, Mission, Orthodox Dogma, Systematic Theology, Orthodoxy*

С възплъщението си Христос променя религиозните представи от миналото. Вехтозаветните понятия за царско свещенство или за свещенически характер на царската власт са отхвърлени с Възплъщението¹. Всички християни са стадо в Христос, но в стадото трябва да има ред. Редът и институциализмът на свещенослужението в Църквата се появяват и оформят много преди епохата на император Константин². Противоположно е мнението на Кармирис, който вижда зародиш на клерикализма от епохата на Константин и подмяна на еклисиологията от първите векове, като разглежда загубените права на лаоса (народа) и неговата маргинализация при отделянето му от

¹ Дагрон, Ж. *Императорът и свещеникът: Етюд върху византийския „цезаропанизъм“*. София: Агата-А, 2006, с. 12 (предговор).

² Markus, R. A. *Christianity in the Roman world*. London: Thames and Hudson, 1974, 87.

клира от IV в. насетне³.

Безсмислено е да се разглежда спорът за три- или двустепенно служение⁴, като второто се обосновава с думите на пророк Исаия от Стария Завет „и ще поставям мира за твой управител и правдата – за твои надзиратели“ (καὶ δώσω τοὺς ἄρχοντας σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ)(Ис. 60:17) и *Първо послание до коринтяни* на св. Климент (42,5), в което светителят е изменил думите на Писанието като е добавил и дяконите, „Ще им поставя епископи в правдата и дякони във вярата“ (Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει)⁵.

Аргументи в полза на двустепенната йерархия се откриват и в отсъствието на изрично упоменаване на чина на презвитерите в *Учение на 12-те апостоли (Дидахи)*⁶, но това може да е поради функциите на текста. По-късните църковни правила като *Апостолско предание* на Иполит и *Дидакалията* (ок. 230) възприемат съществена част от Дидахи, за да изградят конструкцията на йерархичните правила и в този смисъл *Учението на 12-те апостоли* може да бъде наречено „свидетел за служение в преход“⁷.

Въпреки всички спорове в науката, епиграфските свидетелства за тристепенна йерархия са безспорни⁸. Но по-важното в случая е

³ Karmiris, J. *The Status and Ministry of the Laity in the Orthodox Church*. Brookline, MA: NSOP, 1994, p. 3.

⁴ Кожухаров констатира, че Мартин Лутер разколебава тристепенната йерархия и разпространява идеята за всеобщо свещенство, но последователите му продължават да си възлагат ръководни църковни длъжности. Ср: Кожухаров, В. *Християнство, православие и църковна мисия: Научно-популярно изложение в съвременна перспектива*. Велико Търново: Веста, 2015, с. 239.

⁵ Clément de Rome: *Épître aux Corinthiens*. Ed. A. Jaubert, 1971, SC 167, p.170 (n.1).

⁶ Wang, A. *History of the Early Church to A.D. 500*. London: Methuen&Co. Ltd, 1963, 26-28.

⁷ Jefford, N. "Presbyters in the Community of the Didache", *SP 21*, 122–128.

⁸ Съмнения в утвърждаването от Христос на тристепенната йерархия изразява и Афанасиев. Вж.: Афанасиев, Н. *Церковь Духа Светаго*. Киев: Quo Vadis, 2010, с. 287. Няколко различни мнения в частност вж.: Raymond, E., J. Meier. *Antioch and Rome*. NY, 1983; Koet, B. "The Bishop and His Deacons: Ignatius of Antioch's View of Ministry: Two-fold of three-fold?" – In: Koet, B., Murphy E. and Ryökäs E. (eds.), *Deacons and Diakonia in Early Christianity: The First Two Centuries*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008; Koet, B. "Isaiah 60:17 as a Key for Understanding the Two-fold Ministry of Episkopoi and Diaconoi according to First Clement (1Clem. 42:5)" – In: Koet, B.; Murphy E., E. Ryökäs

изясняването на функциите на тези служения през първите четири века. Трестепенното служение се открива в Новия Завет и творенията на отците до IV в., описващи свещенослужението в еклисиологичните му измерения, които се намират извън този свят.

Троичният образ на йерархията, изграден по замисъла на домостроителния план и осъществен в Църквата, се открива в т.н. *увещание за съгласие* от *Послание до магnezийци* на св. Игнатий Антиохийски: „Старайте се да вършите всичко в съгласие с Бога, като епископът седи отпред – на мястото на Бога, презвитерите заемат в събранието мястото на апостолите, а на дяконите – най-скъпите за мене – е поверено служението на Исус Христос, Който бе преди векове у Отца и накрая се яви [в плът]“⁹.

Отец изпраща Сина, за да спаси погиналото човечество. Отец изпраща и Светия Дух, за да оживи и освети творението. Изпращането е икономийно действие от страна на Отец, но то е и енергийно действие на Неделимата Света Троица – от Отца чрез Сина в Светия Дух и е проявено в битието на света като свещенослужението на Господ Исус Христос.

Дяконът в ранното християнство

Изследователите често започват от семантичния анализ на думите, за да открият ролята, функциите и съдържанието на изследвания обект. Изследването на йерархичната степен дякон и нейната форма и функция през ранните векове на християнството също започва с този анализ. Думите дякон (διάκονος) и дякония, не са съдържали в себе си религиозно значение, но дори и днешната им християнска употреба е подложена на спорове в науката, а разрешаването на този спор е обвързано с прилагането на значението в еклисиологичен аспект, който да определи формата, функцията и ролята на дяконския чин. Така например, Диетер Джорджи (*The Opponents of Paul in Second Corinthians*, 1987) забелязва трудност при превода на думата (διακονία) „дякония“, която в ранните векове обозначава различни

(eds.), *Deacons and Diakonia in Early Christianity: The First Two Centuries*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008.

⁹ Ignatius Antiochenus. *Ad Magn. VI.1.* – In: Ignace d'Antioche: *Lettres – Lettres et Martyre de Polycarpe de Smyrne*. P. T. Camelot. SC 10, 1969, p. 84.

църковни служения. Значенията на $\delta\iota\alpha\kappa\omicron\nu\acute{\epsilon}\omega$ са: а) ангели, изпълняващи повелението на Бог; б) богослужение; и в) работата, извършена от Христос като действаща сила на Триединния Бог в творението (медиатор, ходатай, посредник в кръщелната благодат)¹⁰.

Дискусията за значението се разширява и в нея се включват Джон Колинс, Барт Коет¹¹, Джон Хрисавгис¹² и други¹³, които задълбочено изучават дяконията и йерархичната степен дякон в ранната Църква. Тази дискусия има дълга предистория, която няма да бъде включена тук, но за целите на изложението схематично ще бъде представена като двете страни на монетата. Думата е поставена в широко семантично поле в патристичния речник на Lampe, което разделя учените основно на две групи: а) думата е взета от цивилния живот без библейски и религиозни конотации и без връзка с висока позиция, сила или власт, към която е прибавено християнско значение на служение, изразяващо се в смирение, милосърдие и любов, б) дума от официалния език и използвана сравнително рядко без разлика в християнската и нехристиянската ѝ употреба за служение, която не изразява милосърдие, но означава извършване на поръчка от лице или институция с необходимата за това власт и авторитет. Най-важното значение се разшифрова в еклисиологичен контекст и това служение е приложимо само за специфични лица и техните роли¹⁴.

Различната интерпретация на значението определя и еклисиологичното значение на йерархичния чин дякон в първия случай, оз-

¹⁰ Lampe, G.W.H. *A Patristic Greek-English Lexicon*. Oxford University Press, 1961, 350–354.

¹¹ Koet, B. J., E. Murphy, E. Ryökäs. *Op. cit.*

¹² Chrissyavgis, J. *Remembering and Reclaiming Diakonia. The Diaconate Yesterday and Today*. Brookline: MA: HCOF, 2009, p. 10. Задълбоченото, православно изследване на дякон Хрисавгис разглежда дякона не само като първо стъпало на йерархичната структура на Църквата, а като есенциално свещенослужение едновременно на ръкоположено и мирянско служение, което е свързано с Христос.

¹³ Gooder, P. “*Diakonia*” in *the New Testament: A Dialogue with John N. Collins*. *Ecclesiology*. Vol.3, Issue 1, 2006, 33–56; Breed, G. *Diakonia: In Conversation with John N. Collins*. *Ecclesiology*. Vol. 13, 2017, 349–368.

¹⁴ Против разбирането от ХХ в., че дяконията е приложима за всички кръстени, мнение изразено от римокатолическия свещеник проф. Томас О’Меара в *Theology of Ministry*. Виж: Collins, J. “A Monocultural Usage: $\delta\iota\alpha\kappa\omicron\nu$ – words in Classical, Hellenistic, and Patristic Sources”. *VC* 66 (2012), 287–309.

начава умалвяване на дяконския чин по отношение на духовни отговорности, свеждайки го единствено до социална и практическа дейност, а във втория, дяконският чин е натоварен с авторитет, сила и чест с дълбоко еклисиологично значение.

Джон Колинс отделя голямо място при идентифициране на значението на „дякон“ като фигура, изпълнена с действаща сила и пратеничество. Колинс не заменя значението, а разширява диапазона до йерархична структура с лично призоваване от Бога, до дякон, обвързан с апостолско служение, поради това и изборът на 7-те (Деян. 6:1-7) освен установяване на йерархичния чин дякон, може да има и по-широко еклисиологично значение¹⁵.

Това дълго семантично отклонение намира място тук, тъй като единствено в този ракурс могат да бъдат изяснени еклисиологичното измерение на цялото свещенослужение и чинът на дякона като интегрална и незаменима част от ръкоположеното духовенство през първите четири века. Образът на дякона се открива в *Апостолски постановления*: „И както Христос без Отца Си нищо не прави, така и дяконът без епископа; и както Син без Отца не е, така и дяконът не съществува без епископа; и както Син е обвързан с Отца, така и всеки дякон е обвързан с епископ; и както Син е ангел и пророк на Отца, така и дяконът е ангел и пророк на епископа“¹⁶.

Исторически е доказана обвързаността на епископа с чина на дякона. Средството им намира място в новозаветните свидетелства, където св. ап. Павел изисква съвършено еднакви качества за епископа и дякона (1Тим. 3:2-7; 8-9). Епископството е наречено *диакония* (1Петр. 4:10), а епископите по-често са избирани от чина на дяконите, отколкото от чина на презвитерите¹⁷.

¹⁵ Collins, J. *Deacons and the Church: Making Connections between Old and New*. Harrisburg: Morehouse Pub, 2002, 52–53.

¹⁶ *Did. Ap. XXX.2.* (CPG 1738). – In: Funk, F. X. Op. cit., p. 113. – ὡς γὰρ ὁ Χριστὸς ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐδὲν ποιεῖ, οὕτως οὐδὲ ὁ διάκονος ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ ὡσπερ υἱὸς ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐκ ἔστιν, οὕτως οὐδὲ διάκονος ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ ὡσπερ ὑπόχρεως υἱὸς πατρὶ, οὕτως καὶ πᾶς διάκονος ἐπισκόπῳ, καὶ ὡσπερ ὁ υἱὸς ἄγγελός ἐστιν καὶ προφήτης τοῦ πατρὸς, οὕτως καὶ ὁ διάκονος ἄγγελός καὶ προφήτης ἐστὶν τοῦ ἐπισκόπου. [превод мой].

¹⁷ Zizioulas, J. *Eucharist, bishop, church*, p. 66.

Епископът и дяконът са описани като квадратни и бели камъни в основата на Църквата в Пастир на св. ап. Ерм. Тези камъни представляват апостолите, епископите, учителите и дяконите, които надзират, учат и служат чисто и благочестиво на Божиите избраници в мир и съгласие при взаимно слушане, поради което и структурата им се съгласува в строежа на кулата¹⁸. Несъмнено епископът и дяконът са сродни длъжности с тясна връзка помежду си, които се намират в уникални отношения¹⁹. Това равно достойнство между епископ и дякон е описано и в *Учение на 12-те апостоли* (XV.2). То определя и еклисиологичните измерения на служенията. Значението и ролята на дякона са изложени в един пасаж от *Дидакалията*, който може да бъде показателен за структуриране на богословието на свещенослужението: „На мястото на Всевишния е епископът и нека бъде почитан от вас както Бога, защото (ще) управлява по примера на Бога. Дяконът на мястото на Христос обичан от вас. Дяконисата трябва да бъде почитана от вас като образ на Светия Дух, и презвитерите да бъдат за вас по образ на Апостолите.“²⁰

Този отделен пасаж има своя исторически контекст, но без да засяга темата за женския елемент в свещенослужението, което е обект на друго изследване, този текст може да бъде показателен за изграждането на теза за структурирането на богословието в еклисиологичния ред. Всяко свещенослужение се открива у Бога и това е потвърдено в текстовете от същия източник, в който се казва, че Господ на небето и земята е служил и страдал за всички нас и по Неговия пример това трябва за правят за ближния и всички свещенослужители. От този откъс може да се изведе следното положение – всички свещенослужители подражават на Христос²¹, но никой от тях не Го замества, нито изземва функциите Му.

¹⁸ Hermas. Pas. Vis. III.5. 26. – In: Hermas. *Le Pasteur*. Ed. R. Joly (SC 53 bis. 1968, 110–112).

¹⁹ Подробно за отношенията между епископ и дякон през древността. Виж: Лебедев, А. П. *Цит. съч.*, 34–50.

²⁰ *Did. Ap. II. 26. 4-8.* – In: Funk, F. X. von. ed. *Op. cit.*, p. 104. – Hic loco Dei regnans sicuti Deus honoretur a vobis, quoniam episcopus in typum Dei regnans praesidet vobis. Diaconus autem in typum Christi adstat; ergo diligatur a vobis. Diaconissa vero in typum sancti spiritus honoretur a vobis. Presbyteri etiam in typum apostolorum sperentur a vobis.

²¹ *Did. Ap. II. 25.9.* – In: Funk, F. X. *Op. cit.*, p. 96.

При ръкополагане само епископът възлага ръце върху дякона²², което определя и оформя близките отношения, които изграждат. Дяконът представлява епископа навсякъде, където трябва да се достигне до хората, което определя множеството му административни, социални и литургични функции²³. Тези функции включвали раздаването на Св. Евхаристия²⁴, литургични отговорности в тайнство Кръщение²⁵, организиране на реда в храма, грижите за вдовици, болни и сираци, функцията на пратеници и посредници между църквите²⁶, управление на църковното имущество²⁷, грижи за мъртвите²⁸ и много други.

Дяконът е описан в *Дидакалия* като връзка на епископа с народа, а служението му е двупосочно, към народа и към епископа, той е граничната линия между миряни и клир. От една страна, дяконът е постоянно в контакт с нуждаещите се, служението му е изпълнено с грижа, милост и просвещение, от друга страна, той е представител на епископа. Епископът и дяконът в един разум пасат народа в съгласие и затова е било нужно да бъдат като едно, като баща и син: „Дяконът прави достойние всички неща на епископа, както Иисус Христос на Отца, и заповядва неща, за които е способен, а за всичко останало съди епископът. Дяконът трябва да бъде ушите и устата на епископа, неговото сърце и душа; двамата с един разум, защото съгласието им е мирът в църквата.“²⁹

²² *Trad. Ap.* 9.

²³ Ferguson, E., Michael P., Frederick W. *Encyclopedia of Early Christianity*. N.Y.: Garland, 1997, 320–321.

²⁴ Iustinus. *Apologia*. I.67.5. – In: Justin: *Apologie pour les chrétiens*. Ed. C. Munier (SC 507, 2006, p. 310).

²⁵ *Trad. Ap.* 21. – In: Hippolyte de Rome. *La Tradition apostolique*. Ed. B. Botte (SC 11 bis, 1984, p. 90).

²⁶ Ignatius Antiochenus. *Ad Philad.* X.1 (SC 10, p. 130).

²⁷ Cyprianus. *Ep.* 52.1.

²⁸ *H.E.* 7.11.24. – In: Eusèbe de Césarée. *Histoire ecclésiastique*, Livres V-VII, t. II. Ed. G. Bardy (SC 41, 1984, p. 185).

²⁹ *Did. Ap.* II.44.3-4. – In: Funk, F. X. Op. cit, p. 138 (139). – Et omnia diaconus ad episcopum referat, sicut Christus ad patrem; quaecunque autem potest, ordinet, cetera vero episcopus iudicet. Attamen diaconus sit episcopi auris et os et cor et anima, quoniam, si vos ambo unanimes estis, per concordiam vestram etiam in ecclesia pax est; гр. текст „очи и уста“ – ὀφθαλμός καὶ στόμα.

Дяконският чин в онези древни времена, като медиатор между небесното и земното³⁰, е затварял кръга на единството на еклисиалната общност, в която Литургия и дякония са образували едно църковно цяло. Исторически дяконатът е служение, което включва пасторска грижа и помирителни функции (особено за каещите се и напусналите Църквата по времена на гоненията), църковно администриране, служение на словото и литургични функции. Дяконът пренася молитвите на събранието, енергията на Бога, възплътена в сакраменталния живот на Църквата и материалните приноси на църковното събрание навън към нуждаещите се. Дяконатът функционираше като движещото колело за общение и помиряване и е служение със собствена харизма и роля, а не просто стъпало за по-висока йерархична степен³¹.

Така е изяснен въпросът за ролята на йерархичния чин на дякона през първите четири века. Дяконът притежава ценност и достойнство в своите функция и роля като посредник между епископа и общността, като посредник между църковния живот и ежедневния бит на хората. Също както предишните институти на пророците и дидаскалите, така и този на дяконите, достига своята връхна точка и значението им за Църквата става голямо, но според Лебедев този отрязък от историята е твърде кратък и разделението между епископ и дякон се осъществява в следващите векове³². Исторически не е запазена еклисиологичната важност и роля на дякона като образ на Христовата мисия и пратеничество.

³⁰ Chryssavgis, J. *Op. cit.*, 106–109.

³¹ Regule, Teva. *Rejuvenating the Diaconate: Building up the Body of Christ*, p. 3. http://cemes-en.weebly.com/uploads/2/7/8/8/27884917/teva_regule_full_text.pdf [23.10.2021].

³² Лебедев, А. П. *Цит. съч.*, с. 42.